

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De actualiteit van

Amitai Etzioni

(Keulen 1929)

door *Paul van Seters*

De auteur is hoogleraar globalisering en duurzame ontwikkeling aan de Universiteit van Tilburg. Hij heeft verschillende publicaties over het communitarisme op zijn naam staan.

De roeping van een publieke intellectueel

Amitai Etzioni, een van de bekendste sociologen ter wereld, viert binnenkort zijn tweentachtigste verjaardag. Maar ook op die gezegende leeftijd houdt hij een overvolle agenda: hij geeft college, publiceert boeken en artikelen, reist de wereld rond voor lezingen, schrijft voor kranten en tijdschriften, en sinds vorig jaar is hij zelfs actief als blogger. Wat nog steeds het meest opvalt aan wie omgaat met hem, is zijn ogenschijnlijk onuitputtelijke energie.

Een actieve betrokkenheid bij de wereld om hem heen is een terugkerend element in de levensloop van Etzioni. Dat heeft ongetwijfeld ook te maken met de omstandigheden waaronder hij opgroeit. Hij ziet het levenslicht in 1929 in Keulen als Werner Falk. Halverwege de jaren dertig vlucht het joodse gezin Falk voor het naziregime. Na een tussenstop in Griekenland vestigt het gezin zich uiteindelijk in 1937 in het toenmalige Palestina. Daar krijgt de achtjarige Werner van het hoofd van zijn lagere school een

nieuwe voornaam: Amitai, afgeleid van het Hebreeuwse woord 'emet' (waarheid).

In 1944, na twee jaar kostschool teruggekeerd in het ouderlijk gezin, raakt de dan vijftienjarige Amitai betrokken bij het ondergrondse joodse verzet (de Hagana) dat zich steeds feller verweert tegen het Britse gezag, onder meer door het aan land brengen en transporteren van illegale joodse immigranten. In 1946 gaat Amitai op zeventienjarige leeftijd voortijdig van school om een training te volgen bij de Palmach, de commando-eenheid van de Hagana. Tijdens die training blijkt de noodzaak van een nieuwe achternaam, omdat de Britse politie beslag heeft weten te leggen op de identiteitskaarten van de Palmach. Bij die gelegenheid kiest Amitai Falk de naam Etzioni, afgeleid van het Hebreeuwse woord 'etz' (boom), een naam die hij al eerder gebruikt heeft als pseudoniem voor de stukken die hij schreef voor de schoolkrant van zijn kostschool. Van 1947 tot 1949 is Amitai Etzioni actief als

de verspreiding van kernwapens. Over deze laatste onderwerpen schrijft hij begin jaren zestig twee boeken: *The Hard Way to Peace* (1962) en *Winning Without War* (1964). Vanaf 1964 is hij ook steeds prominenter aanwezig bij protesten tegen de oorlog in Vietnam. Dit laatste bezorgt hem veel negatieve publiciteit, ook binnen zijn eigen universiteit. Desondanks krijgt hij in 1967 zijn benoeming tot *full professor* aan Columbia, vooral op basis van de uitzonderlijke kwaliteit van *The Active Society*.

* * *

Deze combinatie van academicus en activist loopt als een rode draad door het leven van Etzioni, ook na de erkenning en bevestiging van zijn universitaire positie in 1967. De favoriete frase die hij zelf gebruikt voor een activistische hoogleraar is 'publieke intellectueel'. In zijn in 2003 verschenen memoires, *My Brother's Keeper*, beschrijft hij uitvoerig zijn niet-aflatende ambitie om eerst en vooral zo'n publieke intellectueel te zijn. Hij spreekt in dat verband zelfs over een roeping. Zijn memoires vormen in feite een verslag van de uiteenlopende vormen die zijn activisme in de loop der jaren heeft aangenomen, mede bepaald door de afwisselende fasen van zijn academische loopbaan.

In 1968 richt Etzioni in New York City het Center for Policy Research op. Eind jaren zeventig is hij een jaar lang speciaal adviseur in het Witte Huis onder president Carter. In 1980 verhuist hij Columbia voor de George Washington Universiteit in Washington, D.C., waar hij wordt benoemd als eerste universiteitshoogleraar. Zijn ervaringen in het Witte Huis versterken zijn kritiek op de conventionele neoklassieke economische wetenschap. Die kritiek richt zich vooral op drie vooronderstellingen van het neoklassieke paradigma: mensen zijn uit op het maximaliseren van hun eigen genot; daarbij laten zij zich leiden door de ratio; en zij ge-

dragen zich als vrije, ongebonden personen. Etzioni omschrijft zijn eigen alternatieve benadering van economische vraagstukken als 'socio-economics'. Socio-economie is gebaseerd op drie uitgangspunten: mensen streven niet alleen naar het maximaliseren van hun eigen genot, maar worden heen en weer geslingerd tussen hun eigenbelang en hun morele waarden; vaak handelen zij niet rationeel; zij gedragen zich in belangrijke mate als leden van groepen veeleer dan als ongebonden personen. In 1988 publiceert Etzioni een boek over dit onderwerp, *The Moral Dimension. Toward a New Economics*. En om zijn ideeën kracht bij te zetten, richt hij in 1989 een nieuwe organisatie op, de Society for the Advancement of Socio-Economics (SASE).

Maar, zoals Etzioni zelf in zijn memoires benadrukt, zijn grote moment als publieke intellectueel moet dan nog komen. Immers, sinds het begin van de jaren negentig staat hij vooral en in toenemende mate bekend als pleitbezorger van een nieuwe politieke beweging, het communitarisme of gemeenschapsdenken. In 1990 is hij initiatiefnemer van het Communitarian Network, een organisatie gewijd aan versterking van de morele, sociale en politieke grondslagen van de samenleving. In 1991 start hij het tijdschrift *The Responsive Community*, dat uitgroeit tot een belangrijke spreekbuis van de beweging. In de loop van de jaren negentig publiceert hij verschillende boeken waarin hij zijn opvattingen over het communitarisme uiteenzet. Van bijzonder belang in dat verband zijn *The Spirit of Community. Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda* (1993) en *The New Golden Rule. Community and Morality in a Democratic Society* (1996).

Etzioni's gemeenschapsdenken stoelt op de overtuiging dat er iets grondig mis is met de Amerikaanse samenleving eind jaren tacht-

tig: hij constateert een schrijnend sociaal en moreel tekort. Zijn maatschappelijke diagnose van dat moment komt erop neer dat individuele rechten worden gekoesterd, maar dat de bijbehorende sociale verantwoordelijkheden ernstig zijn verwaarloosd. Het delicate evenwicht tussen rechten en verantwoordelijkheden is verstoord; dat evenwicht moet dringend worden hersteld. De morele infrastructuur van het land is bouwvallig en is toe aan een grondige opknapbeurt. De samenleving heeft behoefte aan meer dialoog over morele waarden, om zo de morele vanzelfsprekendheden die mensen met elkaar delen aan de oppervlakte te brengen. Van dergelijke morele kwesties wil Etzioni niet weglomen, en die wil hij ook niet overlaten aan de morele meerderheid of aan religieus rechts.

De verhouding tussen rechten en verantwoordelijkheden staat dus centraal in het communitarisme van Etzioni. Individuele rechten en sociale verantwoordelijkheden hebben grote invloed op het functioneren van gemeenschappen – gemeenschappen als gezin, school, buurt, kerk, bedrijf, vereniging. Gemeenschappen steunen en sturen individuen, verschaffen individuen een gevoel van morele integriteit en zorgen voor sociale samenhang. Gemeenschappen vormen het fundament van de grotere samenleving: de samenleving opgevat als een gemeenschap van gemeenschappen. Maar gemeenschappen verliezen dat vermogen tot sociale binding en ordening door de opkomst van individuele rechten die zich niets aantrekken van daaraan gekoppelde sociale verantwoordelijkheden. Gemeenschappen bestaan volgens Etzioni bij de gratie van gemeenschappelijke waarden, gericht op de verwezenlijking van de goede samenleving.

De afgelopen jaren manifesteert Etzioni zich daarnaast opnieuw met een thema dat hem zijn hele leven al heeft beziggehouden: het vraagstuk van vrede en veiligheid in

het kader van veranderende internationale betrekkingen. Zijn opvattingen daarover zijn vooral terug te vinden in twee recente boeken van zijn hand. In *From Empire to Community* (2004) zet hij zich af tegen de gangbare liberale en conservatieve theorieën over internationale betrekkingen. Zijn eigen alternatief omschrijft hij als ‘een internationale vorm van communitarisme’. Hij schetst een mondiale normatieve synthese van kernwaarden, die het resultaat is van diverse huidige dialogen tussen oosterse en westerse beschavingen. In *Security First* (2007) is zijn centrale stelling dat het buitenlandse beleid van de Verenigde Staten moet worden gebaseerd op het beginsel van het primaat van leven: het meest basale recht van alle mensen is het recht gevrijwaard te blijven van dodelijk geweld, verminking en marteling. Daarom moet dat buitenlandse beleid zich primair richten op de garantie van veiligheid in de landen waarmee betrekkingen worden aangeknoopt, en niet op de verspreiding van democratische waarden en instituties. Over deze kwesties publiceert Etzioni tegenwoordig ook met grote regelmaat op opiniepagina’s van kranten in de Verenigde Staten en Europa, waaronder *NRC Handelsblad* en *Trouw*.

* * *

Etzioni heeft, anno 2010, in totaal vierendertig boeken op zijn naam staan, is daarnaast de redacteur van vijftien boeken, publiceerde ook vele honderden artikelen in wetenschappelijke tijdschriften, hoofdstukken in wetenschappelijke boeken, boekbesprekingen, bijdragen in kranten en opiniebladen, en startte in zijn tachtigste levensjaar een nieuwe carrière als blogger. Deze omvangrijke output illustreert ook zijn rol als publieke intellectueel. Of anders gezegd, zijn academische werk heeft altijd mede in het teken gestaan van zijn betrokkenheid bij het maatschappelijke en politieke debat.

In het voorgaande is al gewezen op hoe belangrijk dat samengaan van academicus en activist voor Etzioni van het begin af aan is geweest, en hoe hij zelf in zijn memoires zijn rol als publieke intellectueel omschrijft als zijn roeping. Maar wie oog heeft voor de ontwikkeling van Etzioni als denker, valt op hoe dat activistische perspectief vanaf zijn eerste publicaties eind jaren vijftig steeds sterker op de voorgrond is getreden in zijn academische werk. Zijn eerste stappen in de organisatiesociologie zijn nog duidelijk herkenbaar, ook wat stijl betreft, als behorend tot en passend in de conventionele

*Zijn gemeenschapsdenken
kreeg opmerkelijk veel
aandacht van vooraanstaande
politici*

sociologie van die dagen, maar in de loop van de tijd maakt die conventie steeds meer plaats voor een geheel nieuwe, eigen aanpak waarin zowel de vorm als de inhoud van zijn werk wordt gekenmerkt door een symbiose van theorie en actie. Het duidelijkst wordt dit weerspiegeld in de rol die hij speelt als grondlegger en voorman van het nieuwe communitarisme.

Het is opmerkelijk hoeveel aandacht en bijval het gemeenschapsdenken van Etzioni wereldwijd heeft gekregen van vooraanstaande politici. Zoals ook foto's in zijn memoires getuigen, behoren tot die kring van politici onder anderen Bill en Hillary Clinton, Al Gore, Barack Obama, Tony Blair en Helmut Kohl. In dat rijtje politieke Etzionicfans hoort zeker ook Jan Peter Balkenende thuis, zoals deze zelf bij herhaling heeft verklaard in interviews en zoals blijkt uit het voorwoord dat hij heeft geschreven voor de Nederlandse vertaling van *The New Golden*

Rule. De invloed van Etzioni op Balkenende, met name op het door Balkenende in 2002 geïnitieerde debat over waarden en normen, ging zelfs zo ver dat het vpro-tv-programma *Tegenlicht* eind 2004 een portret van Etzioni uitzond onder de titel 'De waardenfluisteraar van Balkenende'.

* * *

Wie het werk van Etzioni bestudeert, wordt niet alleen getroffen door de omvang daarvan, maar evenzeer door de verscheidenheid van terreinen en onderwerpen die aan de orde komen. Dat zou gemakkelijk de indruk kunnen wekken dat Etzioni in verschillende fasen van zijn leven verschillende interesses heeft gevolgd, die niet altijd veel met elkaar te maken hebben. Die indruk zou zelfs versterkt kunnen worden door de schematische indeling van zijn geschriften in het voorgaande: van organisatiesociologie, via sociale theorie en economie, naar communitarisme en internationale betrekkingen. In werkelijkheid kenmerkt het werk van Etzioni zich echter door een opvallende mate van consistentie en continuïteit. Het overkoepelende thema in het gehele oeuvre van Etzioni, zoals ook door diverse commentatoren is benadrukt, is de noodzaak van een duurzaam evenwicht van autonomie en orde in een samenleving, dat alleen maar kan bestaan bij de gratie van de morele betrokkenheid en innerlijke overtuiging van de leden van die samenleving. De inhoudelijke kracht van dat thema bepaalt de blijvende actualiteit van Etzioni.

Daarnaast blijft Etzioni haast per definitie actueel door zijn niet-aflatende ijver als publieke intellectueel. Hoe actueel moge blijken uit het boek dat Etzioni nog niet zo lang geleden redigeerde onder de titel *Public Intellectuals* (2006). En uit de bijdrage van Etzioni aan een symposium in het laatste nummer van *PS: Political Science and Politics*, het blad van de American Political Science Association

(oktober 2010). De eerste alinea van die bijdrage is de moeite waard om in zijn geheel te citeren, ook vanwege de ironische ondertoon:

‘At least once a month, I receive an e-mail, phone call, or question from one of my colleagues – how do you get an op-ed into the *New York Times*? It seems that a great deal of my colleagues have at least one public intellectual (PI) bone in their body that they are keen to display. They hold, often for good reason, that they have something to say that will serve the president, the American people, or even the world. Although I have no answer to the immediate question – it is easier to win a lottery than to get into the *New York Times* – I do have a few thoughts about the greater question: how can an academic, especially a political scientist, gain a

public voice? Here, then, follow the lessons of fifty years of trying to speak in that voice, drawing on both my experiences and those of my colleagues.’

De tien lessen voor de beginnende PI die Etzioni vervolgens formuleert bestrijken een breed terrein, variërend van ‘Hoe meer impact je hebt, hoe lager je profiel moet zijn en hoe minder krediet je moet verwachten’ tot ‘Zorg eerst voor een vaste aanstelling aan je universiteit’. De lessen zijn niet zonder humor, maar ook niet zonder serieuze boodschap. Zij onderstrepen hoe belangrijk de rol van publieke intellectueel al die jaren voor Etzioni is geweest. En hoe betrokken hij is geweest, en nog steeds is, bij de actualiteit. Maar bovenal illustreren zij de actualiteit van Amitai Etzioni.